

C

cacaolat

Nom comercial d'una beguda, esdevingut mot genèric. Tot s'inicià el 1931, quan l'industrial català Marc Viader i Bas, fundador el 1925 de l'empresa Letona, tastà un batut de cacau durant una visita a Budapest. Aquell mateix any, el seu fill, Joan Viader i Roger (1906-1976), n'obtingué la patent i inicià la comercialització d'una beguda feta amb llet desnatada, cacau i sucre que denominà Cacaolat. L'èxit fou immediat, però la producció s'aturà el 1936, primer a causa de la guerra i després per la manca de cacau, per reaparèixer el 1950.

Des d'aleshores —fabricat successivament per les empreses Letona, Clesa, Parmalat i Rumasa—, es consolidà a Catalunya el consum de la beguda —freda, calenta o a temperatura ambient—, sobretot per part dels infants, mentre que la paraula esdevenia l'habitual per referir-se al batut de cacau, independentment de la marca. El 2011, la seva popularitat havia arribat a tal punt que, en vista de la seva possible desaparició, s'organitzà la campanya *Salvem Cacaolat*. Actualment, és produït per la cervesera Damm, en una fàbrica de la seva propietat situada a Santa Coloma de Gramenet.

Paraules amb nom propi

cafre

Utilitzat freqüentment com a insult —amb el sentit de persona bàrbara o incivil—, el terme *cafre* s'utilitzà primerament als territoris islàmics, per designar els qui no eren musulmans, d'acord amb la paraula àrab *kafir* (*infidel*).

Després s'estengué a Occident, però només aplicat als pobles bantu de l'àrea oriental de l'actual República Sud-africana, principalment als xhosa. De fet, la regió rebé la denominació de *Cafreria* (en anglès, *Kaffaria*) o *país dels cafres*, actualment repartida entre les províncies sud-africanes del Cap i el Transkei.

caïnita

Poca explicació reclama aquesta paraula, derivada de Caïn, el fill d'Adam i Eva que matà el seu germà Abel. És, doncs, particularment aplicable a qui manifesta aversió contra els parents més pròxims i, per extensió, contra els qui formen part del seu cercle íntim de relació.

caixmir

Els valorats teixits de *caixmir* s'elaboren amb la llana d'unes cabres molt particulars, de pelatge llarg, sedós i molt suau al tacte, a més de tenir una gran capacitat calorífica. Els exemplars són molt escassos i viuen en zones de muntanya del Caixmir, un país situat al respall de l'Himàla-

Paraules amb nom propi

ia, repartit entre l'Índia i el Paquistan, motiu de contínues disputes violentes.

La denominació també s'utilitza per referir-se als valuosos xals confeccionats amb aquesta fibra.

calvari D'un procés llarg i penós en diem passar un *calvari*, el nom del lloc als afores de Jerusalem on, segons la tradició, fou crucificat Jesuscrist: el mont Calvari. La paraula deriva del llatí *calvarium*, que vol dir *crani* i es refereix a la seva forma física, igualment com el mot arameu *gulgotâ*, que donà origen a *Gòlgota*, com també es coneix l'indret.

Fins a arribar al cim, on seria executat, Jesuscrist hagué de passar nombroses vexacions i tortures, fet que dona sentit a l'expressió. Tanmateix, també es denomina *calvari* un crucifix, una capella o una representació de la crucifixió.

camèlia Gènere d'arbres o arbusts amb fulles verdes tot l'any, que a la tardor i l'hivern donen unes flors de gran bellesa. Originària d'Àsia, li donà nom el naturalista suec Carl von Linné (1707-1778), per honorar el botànic txec Georg Joseph Kamel (1661-1706), en llatí Gregorius Josephus Camellus. Missioner jesuïta, Kamel fou enviat a les Filipines per la monarquia espanyola, amb la finalitat d'estudiar-ne la flora. La seva obra fou considerada de les més rigoroses de l'època, però mai no va portar cap camèlia a Occident, ja que morí a les Filipines amb quaranta-cinc anys. La planta arribà després, cap al 1765, i Linné —Linneu, en català— li posà nom, la seva gran especialitat, ja que establí els fonaments de la nomenclatura biològica moderna i, per la qual cosa, tornarà a aparèixer sovint.

Paraules amb nom propi

canari

Ocell de color groc i mida petita, molt apreciat per l'alta qualitat del seu cant, domesticat al segle XIV i importat des de les illes Canàries a partir del segle XVI. En conseqüència, fou denominat *canari*, gentilici d'aquest arxipèlag volcànic de l'oceà Atlàntic, davant les costes africanes, sota sobirania espanyola des de l'any 1400.

Conegudes ja per grecs i fenicis, sorprengueren per la gran quantitat de gossos que hi havia i reberen el nom llatí de

Canariae Insulate, és a dir, *les illes dels gossos*.

D'aquesta manera, el nom dels populars ocells domèstics, que ens meravellen des de la gàbia amb el seu cant, deriva directament de *gos*.

caníbal

La paraula prové de *caribal* —la mateixa que originà Carib—, que en llengua arawak significa *valent, atrevit* i designa els habitants de les Antilles. Els conqueridors espanyols consideraren com a cruelment salvatges les pràctiques d'aquest poble, i al segle XVI el gentilici *caníbal* es consolidà com a sinònim d'*antropòfag*, és a dir, *el que menja carn humana*. Per extensió, també pot significar *salvatge* o *inhumà*.

canyardo

Els aficionats catalans al futbol saben que *canyardo* vol dir *xut molt potent*, tot i que la paraula no està inclosa als diccionaris generals. El qualificatiu, inexistent fora del país, prové de Mariano Cañardo Lacasta (1906-1987), un ciclista navarrès establert a Catalu-

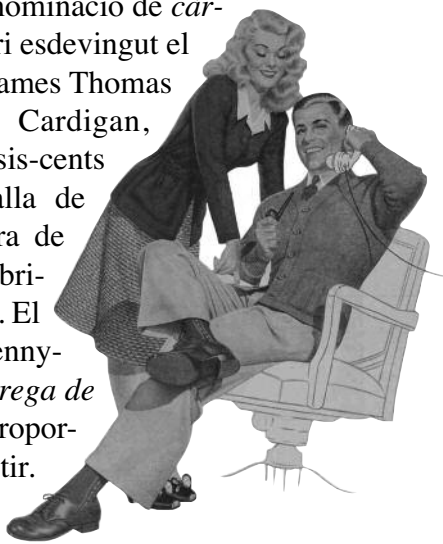

Paraules amb nom propi

nya. Guanyà set cops la Volta a Catalunya, quatre campionats d'Espanya, dues etapes de la Vuelta i una del Tour, fins a assolir una gran popularitat entre el 1926 i el 1943, els anys en què practicà la disciplina de manera professional. El seu cognom, catalanitzat, esdevingué descriptiu de la seva qualitat explosiva.

càrdigan

Una jaqueta de llana amb mànigues llargues, que es pot cordar per davant amb botons o cremallera, rep la denominació de *càrdigan*, d'acord amb un fet llegendari esdevingut el 25 d'octubre de 1854. Aquell dia, James Thomas Brudenell (1797-1868), lord de Cardigan, encapçalà una càrrega suïcida dels sis-cents genets que dirigia en plena batalla de Balaklava, en el curs de la Guerra de Crimea que enfrontava l'aliança de britànics i francesos amb l'exèrcit turc. El fet fou immortalitzat per Alfred Tennyson amb la seva cèlebre oda *La càrrega de la brigada lleugera*, però també proporcionà una novetat en l'art del vestir. Per facilitar la llibertat de moviments, Brudenell tallà d'un cop de sabre la part davantera del jersei (vegeu l'entrada *jersei*, pàg. 95) reglamentari que portava. Solament calgué posar-hi botons per obtenir una peça que causaria furor, batejada en honor de lord Cardigan, que també triomfaria entre les dones.

carpaccio

Especialitat culinària cada cop més popular, consistent en làmines fines d'un aliment cru, d'origen animal o vegetal, però que originàriament era de carn de bou marinada. Entre nosaltres, l'ús de la paraula és molt modern, però s'originà al segle XV, per adopció del nom de Vitore Carpaccio (1460-1526), distingit pintor del renaixement venecià.

Paraules amb nom propi

Carpaccio concedia molta importància als detalls que incloïa en els seus quadres, especialment els de color vermell intens, que esdevingueren famosos. Quan el 1950 el restaurador Giuseppe Cipriani, també venecià, tingué la idea de servir carn de bou crua, tallada a làmines molt primes, per a la comtessa Amalia Nani Monicego —a qui els metges havien prohibit el consum de carn cuïta—, la referència al vermell utilitzat per Carpaccio esdevingué la denominació del plat. Al capdavant, tot quedava a Venècia.

càrter

La paraula es refereix a una caixa que protegeix certs mecanismes, especialment aplicat als vehicles de motor. Fou inventat el 1889 per l'enginyer anglès James Harrison Carter (1825-1893), de qui prengué el nom, com a dispositiu per protegir i greixar la cadena de les bicicletes. Els primers models a incorporar-lo foren els de la marca Sunbeam, a la dècada de 1890.

cartesià, ana

A una persona que exhibeix un rigor racional, és a dir, que actua segons un raonament metòdic, se la pot qualificar de *cartesià* o *cartesiana*. L'adjectiu deriva de *Cartesius*, el cognom llatinitzat del filòsof francès René Descartes (1596-1650), autor, entre moltes altres obres, del *Discurs del mètode* (1637), en què proposava un sistema científic racional per a les qüestions filosòfiques.

Descartes participà activament en els cercles literaris i científics de París, abans d'instal·lar-se a Holanda, on escrigué la major part de la seva obra. Després fou nomenat tutor de la

Paraules amb nom propi

reina Cristina de Suècia, raó per la qual morí a Estocolm, quan només tenia cinquanta-quatre anys. Tot i així, la seva influència sobre el racionalisme modern és fonamental.

casanova

Personatge seductor per excel·lència, Giacomo Casanova (1725-1798) era un escriptor i aventurer venecià que destacà per les seves activitats amoroses. Viatjà intensament arreu d'Europa i visqué múltiples vicissituds, des de ser empresonat per la Inquisició —i evadir-se— fins a ser expulsat de diverses ciutats, sempre a la recerca d'una fortuna que, quan l'assolia, la perdia ben aviat. Això i les seves nombroses amants li proporcionaren una gran popularitat. A final de 1768, fins i tot estigué empresonat a la Ciutadella de Barcelona, a causa de les seves relacions amb la ballarina Nina Bergonzi, amant del virrei Ambrosio Funes de Villalpando.

Per tot plegat, el seu cognom és recordat com a símbol de l'amor galant, protagonista de novel·les i nombroses pel·lícules cinematogràfiques, a més de donar origen a l'adjectiu *casanova*.

celestina

Nom propi de dona, autèntica protagonista de la *Tragicomedia de Calisto y Melibea*, escrita a finals del segle XV i atribuïda a Fernando de Rojas. En l'obra, Celestina és una dona vital, interessada i llibertina, que actua per facilitar l'amor prohibit entre Calisto, un jove ric i sense escrúpols, i Melibea, una noia rebel i apassionada. Representa, doncs, l'alcajota clàssica, i el seu nom, amb minúscula, s'utilitza amb aquest significat estricte.

Paraules amb nom propi

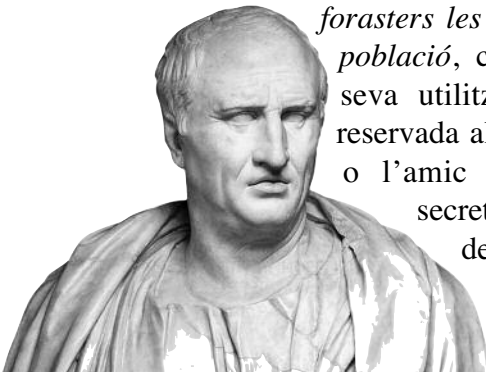
cel·lo Nom comercial d'una cinta adhesiva, la primera fabricada a Catalunya, sorgit de l'abreviació de *cel·lofana*, un derivat de la cel·lulosa, transparent i flexible, al qual s'afegeix una banda gomosa per fabricar aquest producte. Com tants altres articles de papereria, la cinta adhesiva fou inventada per la multinacional nord-americana 3M, el 1925.

A Catalunya —i en algun altre indret peninsular— ha esdevingut el nom genèric d'aquest producte, però el curiós del cas és que ha conservat la ela geminada original, fins i tot en temps de la dictadura franquista, cosa que n'identifica l'origen català, malgrat l'existència de moltes altres marques.

cereal Des de la prehistòria, els cereals han constituït la base de l'alimentació humana, ja es tracti de sègol, blat, blat de moro, civada, ordi o arròs, segons l'indret. Aquesta família de plantes gramínies, les primeres a ser cultivades, rebé la denominació derivada de Ceres, la deessa romana de l'agricultura.

cicerone La denominació de *guia turístic* potser ha fet recular l'ús de la paraula *cicerone* per designar *la persona que mostra als forasters les coses més notables d'una població*, com diu el diccionari. La seva utilització actual sembla més reservada al guia personal, el familiar o l'amic que ens descobreix els secrets d'una ciutat, coneguda o desconeguda per a nosaltres.

La paraula aparegué primerament a Itàlia, adoptada directament del

Paraules amb nom propi

nom de Marco Tullio Cicerone (106-43 aC), personatge prominent de la societat romana. Membre d'una nissaga patrícia, Ciceró era famós pels seus discursos i la seva capacitat dialèctica. Fou autor d'obres filosòfiques cabdals, en les quals dedicà una atenció especial a la vida quotidiana. Els seus escrits proporcionen una informació ingent sobre la seva època, ja que n'inclouen fins al detall més imperceptible.

Es pot afirmar que Ciceró ho sabia tot, però la seva dimensió política el portà a una fi tràgica. Partidari d'Octavi —el futur August— durant la tercera guerra civil romana, fou executat per ordre del seu oponent, Marc Antoni.

ciríl·lic Ciril (827-869) era un missioner originari de Tessalònica, a l'Imperi Bizantí, que juntament amb el seu germà Metodi decidí dedicar la seva vida a cristianitzar els pobles eslaus. Amb la finalitat de traduir la Bíblia a la llengua eslava, arribà a crear un alfabet —que es denominaria *ciríl·lic*—, amb una combinació de caràcters provinents del grec i l'hebreu.

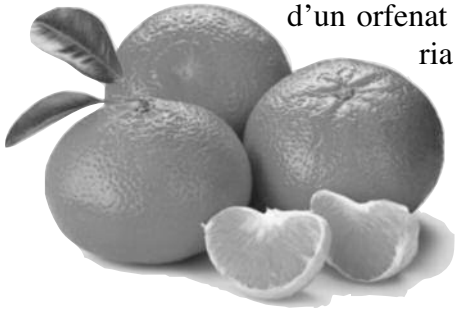
Actualment, són nombrosos els països que utilitzen aquest alfabet, entre els quals Rússia,

Bulgària i Ucraïna. D'altres, com Eslovènia o Txèquia, s'han decantat per l'alfabet llatí, però només hi ha una llengua eslava, el serbocroat, que s'escriu oficialment amb tots dos alfabet: ciríl·lic a Sèrbia i llatí a Croàcia.

Кирилл

clementina Aquesta varietat de mandarina és molt apreciada, tant pel fet de no tenir llavors com pel seu equilibri entre acidesa i dolçor. S'obtingué de l'encreuament d'un mandariner i un taronger amarg, segons el procediment desenvolupat pel pare Clément (1839-1904), un monjo jesuïta que tenia al seu càrrec l'hort

Paraules amb nom propi

d'un orfenat situat als afores d'Oran, a Algèria.

Com a prova, Clément deixà tastar el seu producte als nens, que no solament el trobaren excel·lent, sinó que el denominaren *clementina* en honor del seu creador.

cocacola

Beguda refrescant preparada segons una fórmula inventada el 1886 per John Pemberton, un farmacèutic d'Atlanta (Georgia) que utilitzà extractes de fulla de coca i llavors de cola. El nom comercial de *Coca-Cola* prové, precisament, d'aquesta composició inicial, suggerida pel comptable de l'empresa, Frank Robinson. Després de vendre la fórmula a l'empresari Asa Candler, el 1889, aquella beguda, inicialment medicinal, s'implantà arreu del món i en conservà la denominació, tot i eliminar-ne de la composició la coca i part de la cafeïna.

Malgrat l'aparició de nombroses propostes de gust similar —sovint amb el terme *cola* en el nom—, la paraula *cocacola* les sol identificar totes.

colacao

Provinent del nom comercial *ColaCao*, defineix un preparat de cacau en pols, sovint utilitzat de manera genèrica.

Es tracta d'un producte de postguerra, llançat al mercat el 1946 per Nutrexpa SA, una empresa fundada al barceloní barri de Gràcia per Ignasi Ferrero i Cabanach i Josep Maria Ven-

Paraules amb nom propi

tura i Mallofré. Assolí gran popularitat gràcies a l'ús de la publicitat, especialment un anunci radiofònic que incloïa una cançó —*Yo soy aquel negrito del África tropical, que cultivando cantaba la canción del ColaCao...*—, que posteriorment rebria grans crítiques pel seu caràcter racista.

Malgrat l'aparició de molts altres productes similars, ColaCao ha mantingut el favor del públic, tot i els famosos grumolls que es produeixen quan es dissol amb llet freda.

colònia

El perfumista italià Giovanni Maria Farina (1685-1766) creà el 1717 una fragància innovadora capaç de transmetre una sensació de frescor, radicalment contrària a les aromes fortes del moment. La denominà *Eau de Cologne*, en francès, tot i que incorporava el nom del seu lloc d'origen, la ciutat alemanya de Colònia, la qual, durant els segles XVIII i XIX, seria coneguda com la *ciutat de les fragàncies*.

D'aquesta manera, la forma *aigua de Colònia*, o simplement *colònia*, passà a ser la manera habitual de referir-se a qualsevol mena de preparat olorós amb essències de cítrics, contràriament al *perfum*, molt més car i sofisticat. En aquest darrer cas, la paraula deriva de *perfumar*, un verb que inicialment només s'utilitzava en català, amb el significat de fumar amb fums i bafs d'herbes curatives o aromàtiques.

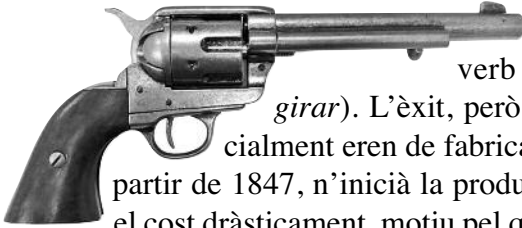

colt

Marca patentada el 1835 per l'empresari nord-americà Samuel Colt (1814-1862), inventor d'una pistola de repetició que denominà amb el seu cognom. L'element principal era el *tambor*, una peça central cilíndrica on s'allotja la munició, amb capacitat per a sis bales, que gira automàticament per permetre que els projectils se situïn davant del percussor.

Paraules amb nom propi

Colt tingué la idea mentre era a l'Índia —on l'havia enviat el seu pare, propietari d'una fàbrica de teixits de seda—, i s'inspirà en el sistema utilitzat per aixecar l'àncora d'un vaixell. Per aquest motiu, trià una paraula derivada del verb anglès *to revolve* (fer girar). L'èxit, però, es feu esperar, ja que inicialment eren de fabricació manual i preu elevat. A partir de 1847, n'inicià la producció en cadena i se'n reduí el cost dràsticament, motiu pel qual fou adoptat per l'exèrcit americà, a més d'una gran diversitat de xèrifs i pistolers que el cinema faria famosos.

condó

Funda per al penis que, durant el coit, preserva del perill d'engendrar o d'un contagi. Coneguts i utilitzats des d'antic, hi ha constància de l'ús de condons, com a mínim, des de fa tres mil anys, ja que hi ha algunes imatges egípcies que ho demostren. Aleshores, eren fets d'intestins d'animal i altres materials dúctils, com el lli, en el cas d'Egipte, o el paper de seda, pel que fa a la Xina.

Per la seva lleugeresa i elasticitat, la tripa fou el material més habitual dels condons occidentals, molt estesos com a anti-conceptiu i profilàctic, fins a l'aparició del cautxú vulcanitzat, desenvolupat durant la dècada de 1840 per l'americà Charles Goodyear i el britànic Thomas Hancock. Més endavant, a partir de 1930, fou reemplaçat fins a l'actualitat pel làtex, obtingut de la saba de l'arbre del cautxú, molt més elàstica i resistent que qual-sevol altre material.

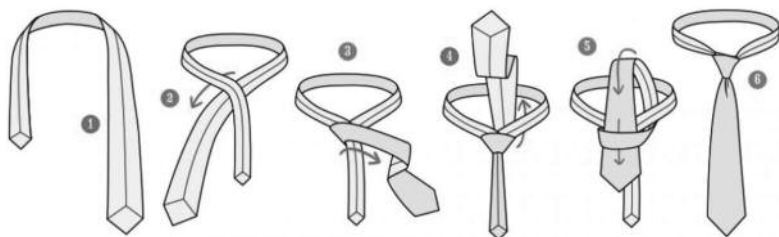
Paraules amb nom propi

L'origen de la paraula s'atribueix al doctor Condom —o Quondam—, un dels metges del rei Carles II d'Anglaterra, per a qui fabricava preservatius, però diversos investigadors han posat en dubte l'existència d'aquest personatge, per determinar com a més probable que derivi del llatí *condes* (*receptor*).

corbata

A final del segle XVII, un regiment de cavalleria de Croàcia incorporà a l'uniforme un tros de tela lligat al coll, amb la finalitat que els soldats l'utilitzessin per eixugar-se la suor. Per la seva procedència croata —*hrvat* en serbocroat— el complement passà a l'italià com a *corvatta* o *crovata*, i s'estengué posteriorment a altres llengües. El 1668, aparegué la primera autèntica corbata, un mocador llarg de color blanc, amb puntes a cada extrem, amb el qual es feien diverses voltes al coll abans de fer el nus al davant.

El seu ús s'expandí a partir de la fi del segle XVII, amb l'aparició de múltiples models, fins a consolidar-se cap al 1820 com un accessori indispensable de la indumentària elegant masculina. En aquesta implantació tingué molt a veure l'anglès George Brummell (1778-1840), el *bell Brummell*, considerat com a referent de la moda, que dedicà moltes hores a assajar-ne models i tipus de nus. Des d'aleshores, la corbata ha restat associada a l'ús de l'americana (vegeu l'entrada *americana*, pàg. 26) —tot i que també es porta sense, particularment als Estats Units—, fins a constituir-se com el principal accessori de vestir per als homes. En temps recents, la seva utilització s'ha reduït dràsticament, fins i tot en la indumentària més formal.

Paraules amb nom propi

cotxe

A mitjan segle XVI, la població hongaresa de Kocs, situada a mig camí entre Budapest i Viena, era famosa per les seves carrosseries, fins al punt que un carruatge de cavalls desenvolupat allà, més còmode que els existents, seria conegut com a *kocsi*, una paraula que es pronuncia *cotxi* i significa *natural de*

Kocs. Nascut el 1559, el terme

fou adaptat a diverses llengües,

com el català *cotxe*, i també

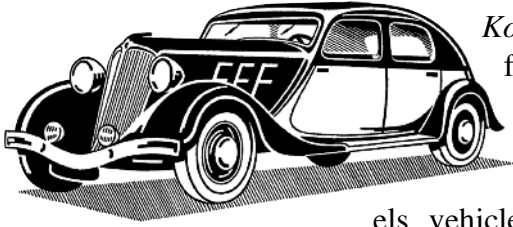
seria aplicat als seus derivats

cotxer i *cotxet*. En aparèixer,

els vehicles automòbils de passatgers

rebrien igualment la denominació, fins a esdevenir la manera més popular de referir-s'hi.

En canvi, en altres llengües predominen els derivats de *carro*, com en l'espanyol parlat a l'Amèrica Llatina o l'anglès *car*.

coulomb

Unitat de càrrega elèctrica, equivalent a la transportada per un corrent d'un ampere (vegeu l'entrada *ampere*, pàg. 28) en un segon. El nom fou pres directament del físic francès Charles Coulomb (1735-1806), per haver descrit de manera matemàtica la llei d'atracció entre càrregues elèctriques.

Coulomb es graduà el 1761 com a enginyer militar i passà nou anys destinat a les Índies Occidentals, concretament a la Martinica. Posteriorment, passà a ser corresponsal de l'Acadèmia de Ciències de París i es dedicà, condicionat per la seva formació en enginyeria, a l'estudi de l'electricitat, el magnetisme i la torsió, amb nombrosos articles científics de gran utilitat per a les tècniques arquitectòniques.

Al final de la seva vida, fou nomenat president de l'Institut de França, l'antiga Acadèmia de Ciències.

Paraules amb nom propi

cretona

Teixit fet de fils gruixuts de cotó, de textura rugosa, la cretona fou durant dècades una tela molt apreciada per confeccionar vestits femenins.

El nom podria derivar del poble normand de Créton, al departament francès de l'Eure, que a partir de 1723 s'especialitzà en la fabricació d'aquest teixit. També podria procedir d'una altra població francesa, Courtonne-la-Meurdrac, igualment a Normandia, on des de l'any 1727 també prosperaren els productors de cretona.

